

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 801.731

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.5/26>**Погребенник В. Ф.**

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

РОДИННА Й ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ У ТВОРЧОСТІ ПЕРЕДСТАВНИКІВ «ЖИТОМИРСЬКОЇ ПРОЗОВОЇ ШКОЛИ»

Статтю присвячено з'ясуванню особливостей художнього відображення родинної й регіональної історії у творчості представників «житомирської прозової школи» В'ячеслава Медвідя й Володимира Даниленка. З'ясовано, що вони творять цілісний, самодостатній, розгалужений у часі й локальний просторово-художній світ із різними варіантами родинного, регіонального й національного міфів. До порівняльного контексту залучено аналіз творів В. Медвідя «Кров по соломі» та В. Даниленка зі збірки «Грози над Туровцем», «Сповідь джури Самойловича».

Наголошено, що «Кров по соломі» не є історичним романом із реальними історичними персонажами та важливими подіями. Водночас аналіз життя села дає змогу вгадати певний період в історії України ХХ століття, його вплив на долі персонажів та їх внутрішній світ. Це дало змогу В. Медвідю апелювати до сучасності, виокремити сутність нагальних проблем сьогодення, окреслити суспільні й національні загрози та перспективи.

Зазначено, що В. Даниленко теж створює регіональний і родинний міф («Грози над Туровцем»), актуалізує мотиви трансляції життєвої мудрості та родинної турботи й любові. Письменник прагне осмислити роль історичної персоналії в знакових подіях минулого («Сповідь джури Самойловича»).

У результаті проведеного порівняльно-зіставного аналізу прози двох авторів узагальнено, що представники «житомирської прозової школи» прагнуть створити регіональний історіософський міф, що ґрунтується на родинній історії з апелюванням до загальноукраїнської історії. Індивідуальна специфіка пов'язана передусім зі стильовими особливостями творів і їхньої нарації (репрезентація подій і характеристика персонажів через «голоси», ослаблена сюжетність у В. Медвідя й більш традиційні сюжет та нарація у В. Даниленка, що ґрунтуються на подієвості й причинно-наслідкових зв'язках).

Ключові слова: жанр, постмодернізм, Володимир Даниленко, В'ячеслав Медвідь, стиль, проза, житомирська прозова школа.

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільно-історичного розвитку гостро постає необхідність захисту українцями власної етнічної ідентичності, матеріальних і духовних культурних здобутків. Це стосується як загальнонаціонального аспекту, так і його складових – регіональних феноменів, які, підкреслюючи самобутність культури певного регіону, водночас сприяють формуванню єдиної цілісної картини українського матеріального й духовного життя попередніх, сучасних і прийдешніх поколінь. Усі ці аспекти набули відображення не лише в історичних, географічних, етнографічних наукових працях, а й у художній літературі, яка, як форма суспільства й людинознавства, репрезентує особливості

певної історичної епохи, етнографічного регіону, а також світогляд і світовідчуття людини в цих умовах. Це детерміновано потребою в осмисленні власного сьогодення через рефлексію над подіями минушини як у загальноукраїнському, так і регіональному, родинному чи особистісному вимірах.

У сучасних літературних творах подекуди спостерігаємо поєднання різних часових і просторових площин, їх зміщення й комбінування, що пов'язано насамперед із розвитком постмодернізму як мистецької системи. Відповідно, письменники застосовують «прийоми, ходи, техніку письма, які б об'єднали минуле з сьогоденням. У постмодерних творах історичні пласти й події змішуються та не розмежовуються: людина не

може втекти від своєї природи, від себе, а історія завжди повторюється, розвивається спіралеподібно» [7].

Саме в епоху постмодернізму сформувалась і функціонує «житомирська прозова школа», кожен із представників якої творить свій цілісний, самодостатній, розгалужений у часі й локальний просторово-художній світ, у якому втілює різні варіанти родинного, регіонального й національного міфу, проаналізувати основні складники якого дасть змогу порівняльно-зіставний аналіз творчості представників цього мистецького феномену, зокрема В'ячеслава Медвідя і Володимира Даниленка.

Аналіз останніх публікацій. Варто зазначити, що творчість митців «житомирської прозової школи» на сьогодні недостатньо повно потлумачена літературознавцями: загальні аспекти функціонування цього мистецького феномену визначили П. Білоус, В. Даниленко, О. Юрчук; оповідання й повісті Володимира Даниленка стали предметом дослідження О. Федосій (жанрово-стильові модифікації малої прози митця), О. Новик (у контексті національної міфотворчості), М. Лаврусенко (у руслі функціонування національних архетипів), О. Вещикової, Н. Яблонської (у межах розвитку постмодернізму в українській літературі).

Специфіка нарації й мовно-стилістичні особливості творів В'ячеслава Медвідя стали предметом уваги Я. Голобородька, Р. Харчук, І. Бондаря-Терещенка, Т. Гундорової. До проблемно-тематичних аспектів й сюжетно-композиційної специфіки творчості митця зверталися М. Васьків, С. Квіт. Відповідно, постає необхідність у порівняльно-зіставних студіях для формулювання загального уявлення про моделювання родинної й регіональної історії у творчості представників «житомирської прозової школи», а також визначення особливостей, притаманних кожному з її представників.

Мета статті – з'ясувати особливості художнього відображення родинної й регіональної історії у творчості представників «житомирської прозової школи» (на матеріалі творів В'ячеслава Медвідя й Володимира Даниленка).

Виклад основного матеріалу. В'ячеслав Медвідь вважає себе продовжувачем традицій класичної української літератури ХІХ – поч. ХХ ст., яка відтворювала органічний світ української культури – селянський, сільський, а водночас актуалізувала ключові проблеми буття українського народу загалом і кожної окремої людини зокрема. У своєму інтерв'ю В'ячеслав Медвідь задекла-

рував прихильність до епічності як обов'язкової ознаки великої прози, а ще висловив прагнення створити сімейну хроніку [2]. Згодом він зізнався, що написати її не вдалося, пов'язуючи це з браком знань про власну родину і життя попередніх поколінь, а також із особливостями власної творчої манери: «Я володію фрагментарними митями з родової, родинної історії. Хіба що мамині писемні спомини подарували цілісний пласт, та все ж на родинну сагу я так і не спромігся. Адже це певною мірою проблема сюжетності, хронікальної оповідності, а з цим у мене... проблема» [1].

Справді, сприйняття літературних текстів В'ячеслава Медвідя, аналіз змістових аспектів окремих його творів, зокрема роману «Кров по соломі» [7], ускладнені авторською наративною стилістикою: «голоси» персонажів, часто неназваних, розповідають свої історії, їхні монологи переходять у діалоги, кожен голос продовжує через певний проміжок часу власну «партію» [1]. Читачу подекуди складно відчутти межі, зрозуміти, де закінчується «звучання» одного «голосу» й починається інший. У досліджуваному творі В'ячеслава Медвідя сюжет подано через монологи й діалоги нараторів, що репрезентують передусім мешканців малої вітчизни митця – села Кодня (історичне місце польської розправи з гайдамаками після придушення Коліївщини) на Житомирщині, творячи єдину цілісну тканину ментальності мешканців Правобережного Полісся, формують комплексне, повне уявлення про події нашої минувшини. М. Васьків наголошує, що це не просто розмови, в яких ідеться про проблеми чи характери, так автор подає цілу низку подій, історій, розповідей, із яких проблеми і людські характери постають «за дотичною», так само постає й історія українського села ХХ століття – через десятки окремих людських долі [1].

Підказкою для прочитання й певним кодом для розуміння змісту є заголовок роману «Кров по соломі», що вказує на кровопролиття, яке ототожнюється зі злочином чи жертвою, а також на селянство як на центральний образ твору, адже саме з ним асоціюється лексема «солома». У цьому контексті варто зазначити, що історичною й метафоричною основою роману В'ячеслава Медвідя став гріх села перед хутором: під час Другої світової війни гітлерівці спалили хутір і розстріляли всіх мешканців, адже староста села сказав, що німець був убитий не в селі, а десь там, далі. З усіх мешканців врятувалася лише Марта з чужими дітьми, адже їх не було на хуторі в цей час.

Аналізуючи сюжетно-композиційні особливості роману «Кров по соломі», С. Квіт наголошував, що він лише на перший погляд сприймається як велетенський безсюжетний масив. Насправді автор чітко дотримувався сюжетних ліній, хоч і за повної відсутності власних ремарок [5]. Саме з образом Марти і пов'язана одна із основних сюжетних ліній роману: сусід убив її чоловіка за коня, який перейшов межу, за що сусіда вислали до Сибіру. Згодом він повертається, а до цього Марта виховує дітей вбивці свого чоловіка, ще й єврейську дівчинку, живе на хуторі сама, стає охоронницею хати. Фактично своєю поведінкою вона демонструє життєву модель спротиву не лише селу, яке відчуває свою провину за все, що сталося, а й усьому світові.

Друга сюжетна лінія пов'язана з бабою Богинькою, яка є сполучною ланкою між селом і хутором, а також сином старости Юрком Більмовичем. Їхні діалоги й монологи несуть суттєве філософічне навантаження в романі «Кров по соломі». Дотичними до цієї є сюжетні лінії, пов'язані зі з'ясуванням стосунків Юрка з батьком, який відбув покарання в таборах за те, що був старостою і грав на бандурі, а також із взаєминами Юрка і Світлани, які можна вважати несправданим коханням: у родині Світлани сини, дочки й зяті вбили батька («Але як таких діток мав. Вони батькові на городі смерть заподіяли. Еге, кажіть тепер, що на вила нахромився. А три ножаки в живіт не хочеш!» [7, с. 43]). Вбивство залишилося нерозкритим, проте Юрко знає, що відомо Світлані. Це проблема приховування злочину, який став між героями роману й завадив розвитку їхніх стосунків. Звісно, сюжетних ліній і зображених людських доль значно більше, деякі з них епізодичні, тобто вони з'являються і зникають, виконавши свою «партію».

Загалом, аналізуючи тематику творів В'ячеслава Медвідя, В. Панченко зазначав: «У творах цього прозаїка не знайти напружених, гострих фабул; його більше цікавить звичайнісінький життєвий плин, пригоди почуттів, що зринають з глибини зовні малозначущих подій. Внутрішня напруга ситуацій, «коли нічого не відбувається», – ось джерело новелістичних сюжетів В. Медведя. ... Чи не головний герой прози В. Медведя – сільський «мир», живе різноголосося якого прагне відбити в слові автор. Він нічого не приховує: не лукавлячи, зізнається, що той «мир» – це село Кодня, що на Житомирщині» [9, с. 144].

У цьому контексті важливо наголосити, що твір В'ячеслава Медвідя «Кров по соломі» не є істо-

ричним романом у класичному розумінні, адже тут немає реальних історичних персонажів, відсутнє відтворення якихось важливих подій, навіть називання їх. Водночас аналіз життя села загалом і кожного його мешканця зокрема, дають змогу вгадувати певні періоди чи події в історії України ХХ століття, які позначаються на долях персонажів, на їхньому повсякденні, діяльності, а головне – на внутрішньому світі, роздумах, уявленнях про добро і зло тощо. Наприклад: «Старший од Гандрея хлопчик згадав і собі щось: «Баба Марценька лякала, що як підуть у голгосп, то чортові душу запродадуть, і ми з мамою плакали» [7, с. 38].

Фактично через життєві долі людей автор створює українську історію ХХ століття в загальнонаціональному й регіональному контекстах, характеризує культуру, ментальність, ціннісно-світоглядні орієнтири нашого народу. Важливо, що автор намагається уникати прямолінійності, а також однозначності, категоричності, його творам притаманні притчевість, параболічність, що спонукає читачів до роздумів і власних висновків. Звернення до історико-суспільного контексту ХХІ століття дало змогу В'ячеславу Медвідю апелювати до сучасності, тобто через минуле усієї України чи певного регіону виокремити сутність нагальних проблем сьогодення, окреслити суспільні й національні загрози та перспективи. Наприклад, автор порушує проблему втрати певної культурної ідентичності з відходом старшого покоління: «бо страчається цей-го бабський світ, і рідко яка зовстолітня жінка отоплить ізмерклим зором на твоє старання призбирувати закушпеленими дорогами й вуличками кізяки кінські і з добрістю виповість й не до тебе нагнутого, а тако десь у світ про задавнений звичай мастіння долівки» [7, с. 402].

Подібні фрагменти дають підстави констатувати, що письменник не просто подає виклад подій, а пропонує власну історіософську концепцію щоденної екзистенції української людини, яка ґрунтується на ідеї, що український світ, селянський, сільський за своєю природою, був цілісним, органічним і непорушним навіть під натиском нацистської й радянської державно-ідеологічних машин. Основою цього світу є родина, рід, що переростає в територіальну громаду й усвідомлює себе єдністю. Відповідно, уся сукупність подій, образів і характерів, створених автором у літературному творі, відтворює цей світ, дає змогу уявити й осмислити життя населення певного історико-географічного регіону, населеного пункту в умовах трагічних подій ХХ століття.

Володимир Даниленко, як представник «житомирської прозової школи», теж вдається до творення регіонального й родинного міфу, зокрема в збірці «Грози над Туровцем» [4] (до неї увійшли роман «Клітка для Вивільги», повість «Сповідь джури Самойловича» та вісім оповідань, передостаннє з яких дало назву книзі). Як зазначає О. Новик, усі твори, що вміщені в збірці, об'єднані художнім топосом та авторською художньо-ідейною концепцією – прагненням створити міфологізовану історію Туровця, що складається з історій окремих родів і мешканців Східної Волині від XVII до другої половини XX ст. [8]. На відміну від В'ячеслава Медвіда, Володимир Даниленко продукує літературні твори з більш традиційним сюжетом, який ґрунтується на подієвості й причинно-наслідкових зв'язках між подіями, і нарацією, адже в досліджуваних творах наратор або ж третьоособовий, або ж хтось із героїв (у повісті «Сповідь джури Самойловича» це 85-річний чоловік Юрій Великоборець, колишній зброєносець гетьмана Івана Самойловича; в оповіданнях «Крик гриба», «Ноги поліського злодія» це хлопчик-онук).

Окрім того, творячи власну національну історіософську концепцію, письменник охоплює дещо ширші, порівняно з твором В'ячеслава Медвіда, хронологічні межі, адже, наприклад, у повісті «Сповідь джури Самойловича», події охоплюють часовий проміжок від XVII до другої половини XX ст., тобто від доби Руїни до «брежнєвського застою», а в оповіданні «Стигми преподобного Маська» розповідається про історію роду Мацьківських від гайдамацького повстання до сьогодення.

Ключ до тлумачення історіософської концепції Володимира Даниленка прихований вже в підзаголовку – «родинні хроніки». У збірці історію України репрезентовано через історію й сучасність українських родів з їхніми вадами, здобутками й дивацтвами. Автор зазначає, що національна історія розпочинається з історії роду, оскільки «кожен український рід – це сконцентрована в біографіях генетично близьких людей історія країни» [4]. Вустами наратора Юрія Великоборця він виголошує, що завдання кожного громадянина – виховання своїх дітей як достойних громадян: «... єдиним виправданим заняттям є народження і виховання дітей, розумних, чесних, вірних своїй землі, які б дочекалися слушного моменту, щоб скористатися ним краще, ніж це вдалося їхнім батькам і дідам» [4, с. 24].

Митець демонструє, як від одного покоління роду до іншого передаються вади характеру

й погана вдача (у повісті «Сповідь джури Самойловича» нащадки Кушніра, який вбив тура, приречені успадковувати його «темну душу») або чесноти (сільський священник Мацьківський в оповіданні «Стигми преподобного Маська» розповідає як його далекий предок, переживши гайдамацьке повстання, із католицизму перейшов у православ'я, проте його рід не зрікся свого польського походження). Окрім того, Володимир Даниленко в збірці «Грози над Туровцем» актуалізує мотив трансляції життєвої мудрості від старшого покоління до молодшого, мотив родинної турботи й любові (оповідання «Грози над Туровцем», «Крик гриба», «Ноги поліського злодія»).

Варто констатувати, що, на відміну від В'ячеслава Медвіда, Володимир Даниленко прагне осмислити й роль історичної персоналії в знакових подіях минулого, з цією метою він звертається в повісті «Сповідь джури Самойловича» до образів українських гетьманів Івана Самойловича й Івана Мазепи: «Вже тоді мене дивувало, як легко наші гетьмани торгують волею всього краю в обмін на владу. Щоб утримати в останній рік гетьманську булаву, Самойлович зрікся на користь Москви церковної автокефалії, а Мазепа, щоб стати гетьманом, підписав Коломацькі статті, в яких зобов'язався сприяти змішуванню шлюбів між козаками та московитами» [2, с. 17–18]. Отже, звернення до конкретних персоналій і фактів дає змогу письменнику вийти на рівень широких узагальнень [4], стимулювати читача до роздумів над історією й сучасністю власної держави.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Порівняльно-зіставний аналіз прози В'ячеслава Медвіда (роман «Кров по соломі») і Володимира Даниленка (збірка «Грози над Туровцем») дав підстави констатувати, що представники «житомирської прозової школи» прагнуть створити регіональний історіософський міф, що ґрунтується на родинній історії з апелюванням до загальноукраїнської історії. Індивідуальна специфіка пов'язана передусім зі стильовими особливостями творів і їхньої нарації (репрезентація подій і характеристика персонажів через «голоси», ослаблена сюжетність у В'ячеслава Медвіда й більш традиційні сюжет та нарація у Володимира Даниленка, що ґрунтуються на подієвості й причинно-наслідкових зв'язках). Окрім того, у Володимира Даниленка, окрім історії XX ст., спостережено звернення й до історії доби козацтва й гайдамацтва, які є основою для осмислення сучасності й широких узагальнень, а у В'ячеслава Медвіда хронологія обмежена

подіями ХХ ст. Серцевиною української нації, ментальності, культури, обов'язковою умовою для буття українства В'ячеслав Медвідь і Володимир Даниленко вважають село, основою якого є родина, рід, між поколіннями якої передається народна мудрість, досвід, вади й чесноти.

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні джерельної бази за рахунок аналізу літературних творів інших представників «житомирської прозової школи» для комплексної характеристики їхньої історіософської концепції.

Список літератури:

1. «Не виставляю своїх долонь для ворожіння»: інтерв'ю М. Славинського з В. Медвідем. Київ. 2016. № 7–8. С. 131–139.
2. Васьків М. Творчість В'ячеслава Медвідя як родинно-родова історія України. Збірник наукових праць (філологічні науки). Київський університет імені Бориса Грінченка. 2018. № 11. С. 8–13.
3. Всесвіт самотності: інтерв'ю О. Сопронюка з В. Медвідем. Слово. 1993. Ч. 7 (74).
4. Гудована Н. Історіософські ідеї у повісті Володимира Даниленка «Сповідь джури Самойловича». Scientific horizon in the context of social crises 2020. June 6 – 8. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/3482>. (дата звернення: 12.08.2023).
5. Даниленко В. Грози над Туровцем: Родинні хроніки. Львів: Піраміда, 2014. 370 с.
6. Квіт С. В'ячеслав Медвідь і його роман «Кров по соломі». Медвідь В. Кров по соломі. Роман. Львів: Кальварія, 2001. С. 3–12.
7. Медвідь В. Кров по соломі. Роман. Львів: Кальварія, 2001. 400 с.
8. Мельникова К. Поетика постмодернізму в романі Джона Фаулза «Жінка французького лейтенанта». URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/51024/1/Мельникова%20%20КС_Тези.pdf.
9. Новик О. Етнообрази у книзі Володимира Даниленка «Грози над Туровцем: Родинні хроніки». Studia Methodologica. Тернопіль: ТНПУ, 2015. Т. 40. С. 130–135.
10. Панченко В. Віч-на-віч з епохою: літературно-критичний нарис. Київ: Радянський письменник, 1987. 246 с.

Pohrebennyk V. F. FAMILY AND GENERAL NATIONAL HISTORY IN THE CREATIVITY OF THE REPRESENTATIVES OF THE ZHYTOMYR PROSE SCHOOL

The article is devoted to clarifying the peculiarities of the artistic reflection of family and regional history in the work of representatives of the “Zhytomyr prose school” V. Medvid and V. Danylenko. It was found that they create a complete, self-sufficient, branched in time and local spatial and artistic world with different versions of family, regional and national myths. The analysis of the works of V. Medvid “Blood on straw” and V. Danylenko from the collection “Storms over Turovets”, “Confession of Jury Samoiloanych” is included in the comparative context.

It is emphasized that “Blood on straw” is not a historical novel with real historical characters and important events. At the same time, the analysis of village life makes it possible to guess a certain period in the history of Ukraine of the 20th century, its influence on the destinies of the characters and their inner world. This made it possible for V. Medvid to appeal to modernity, to single out the essence of the urgent problems of today, to outline social and national threats and prospects.

It is noted that V. Danylenko also creates a regional and family myth (“Storms over Turovets”), actualizes the motives of broadcasting life wisdom and family care and love. The writer seeks to understand the role of historical figures in significant events of the past (“Confession of Jury Samoiloanych”).

As a result of the comparative and comparative analysis of the prose of the two authors, it is summarized that the representatives of the «Zhytomyr prose school» strive to create a regional historiosophical myth based on family history with an appeal to all-Ukrainian history. Individual specificity is primarily related to the stylistic features of the works and their narration (representation of events and characterization of characters through “voices”, weakened plot in V. Medvid and more traditional plot and narration in V. Danylenko, which are based on events and cause-and-effect sounds tongues).

Key words: genre, postmodernism, V. Danylenko, V. Medvid, style, prose, Zhytomyr prose school.